

Вивчення творчості Б.Лепкого в школі

ББК 74.268.112
УДК 811.1612(07)

Л. М. Головата, доц., к філол. наук

Соціокультурна змістова лінія «Найвидатніші постаті вітчизняної культури у навчанні пунктуації української мови»

Пропонована до друку стаття містить матеріал про опрацювання розділових знаків у простому ускладненому реченні учнями основної школи на краєзнавчому матеріалі. З'ясовано теоретичні і практичні аспекти та розроблено оригінальну технологію вивчення розділових знаків у простому ускладненому реченні на текстах краєзнавчого спрямування.

Ключові слова: *просте ускладнене речення, розділові знаки, тексти краєзнавчого спрямування, система вправ і завдань.*

Suggested article for publications consists material on the processing of punctuation marks in a simple complicated sentence by secondary school students based on geographical material. Theoretical and practical aspects were found out and original technology for studying punctuation marks in a simple complicated sentence based on geographical texts.

Key words: *simple complicated sentence, punctuation marks, geographical texts, system of exercises and tasks.*

Постановка наукової проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями. Завдання, які постають перед сучасною мовною освітою, потребують творчого підходу в процесі їх розв'язання, зокрема активізувалися проблеми вдосконалення методики навчання української мови, зумовлені зростанням ролі принципу текстотворчості і соціокультурного принципу.

Сьогодні (за новими вимогами до навчального процесу в загальноосвітніх школах) учень повинен не просто засвоїти

лінгвістичну теорію, а й навчитися застосовувати отримані знання на практиці, у різних мовленнєвих ситуаціях. Учитель покликаний розширювати українознавчий світогляд школярів, формувати у них розуміння поняття «мала Батьківщина», виховувати почуття любові до рідного краю. Оптимальним варіантом для цього може бути вивчення синтаксису (саме в цьому розділі найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць) та пунктуації на основі краєзнавчих матеріалів.

Актуальність пропонованої статті зумовлена потребою покращити якість засвоєння учнями теоретичних відомостей із синтаксису простого ускладненого речення і пунктуації в ньому через уведення в структуру уроків елементів краєзнавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Загальну методологію дослідження містять наукові здобутки провідних учених щодо вивчення синтаксису і пунктуації (В. Горяний, П. Дудик, С. Єрмоленко, Н. Іваницька, В. Мельничайко, М. Пентилюк, К. Плиско, Р. Христіанінова). Важливі відомості з вивчення простого ускладненого речення та пунктуації в ньому відображені у дослідженнях таких учених, як Л. Булаховський, К. Галкіна-Федорук, В. Горяний, П. Дудик, М. Заборна, Н. Іваницька, Л. Іванова, Л. Кадомцева, П. Лекант, М. Плющ, Г. Понаровська, І. Располов, Р. Христіанінова, І. Цоброва.

Проблема опрацювання простого ускладненого речення у середній школі знайшла своє відображення у працях вітчизняних учених, які розробили теоретичні засади викладання синтаксису та пунктуації: О. Біляєв, В. Горяний, П. Дудик, Н. Іваницька, К. Плиско, Р. Христіанінова, М. Пентилюк та ін. (останнім часом вийшли праці С. Карамана, О. Горошкіної, С. Омельчука, М. Кравець); шляхам реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках мови присвячені роботи Г. Корицької, А. Ярмолюк та ін. лінгводидактів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасна методика

навчання української мови в середній школі акумулювала педагогічний досвід провідних учених-методистів й передбачає систему різноманітних підходів до розгляду синтаксису й простого ускладненого речення як його частини (системно-описовий; комунікативно-діяльнісний; функціонально-стилістичний; функціонально-комунікативний). Особливої актуальності набуває соціокультурний принцип, який, як зазначено у шкільній програмі, вимагає вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної в міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах інших народів [6, с. 10]. Його втіленню сприяє соціокультурна змістова лінія, що ґрунтується на суспільній та культураносній функціях мови і реалізується на основі текстів відповідної тематики, які використовують як дидактичний матеріал, передбачає вихід за межі одного навчального предмета і посилення зв'язку освіти з широким культурним контекстом [9, с. 16].

Серед компонентів духовної культури С. Гончаренко виокремлює такі: 1) віковічні досягнення народного життя (соціальні, національні, загальнолюдські традиції; генетично обрані і перетворювані із часом способи життя; норми народної моралі); 2) нормативні типи особистості; 3) мову як основний код і пам'ять дописемних і писемних культур; 4) літературу; 5) мистецтво; 6) науку; 7) релігію; 8) суспільство й державу, народ – інститути соціального життя й діяльності людства, покликані захищати народ, націю, особистість [3].

Одним із шляхів реалізації соціокультурної змістової лінії вважається краєзнавчий аспект у викладанні української мови. Це застосування під час занять вправ і завдань на основі текстів літератури рідного краю чи матеріалів, які б відображали історію нашої малої Батьківщини. Під час опрацювання мовної тканини текстів літературно-краєзнавчого характеру учні спостерігають функціонування однорідних членів речення, звертань, вставних і вставлених

компонентів, відокремлених і уточнювальних членів речення у мові, поступово вдосконалюють граматичну будову власного мовлення і виробляють навички пунктуаційної грамотності.

Для реалізації краєзнавчого аспекту під час викладання синтаксису простого ускладненого речення та усвідомлення розділових знаків у ньому неабияке значення мають правильно підібрані дидактичні матеріали, на основі яких формулюються відповідні вправи. Як показує практика, сучасні школярі дуже мало знають про історію, літературу, видатних осіб своєї малої Батьківщини, а тому на уроках української мови доречно розширювати кругозір учнів, використовуючи пізнавальні завдання, а також такі форми й методи роботи, які відповідали б розвитку людини, її духовності, сприяли б розкриттю розумових здібностей дитини. Система вправ і завдань, розроблених на основі місцевого матеріалу, має високий потенціал для активізації художнього сприймання учнів, допомагає створити психологічні передумови для розуміння індивідуальної манери письма митців слова, виховує інтерес до літературного твору, історії рідного краю.

Пропонуємо зразки вправ і завдань до розділів «Просте ускладнене речення» та «Розділові знаки в простому ускладненому реченні» на основі матеріалів про Богдана Лепкого – письменника, вченого, критика, видавця, публіциста, промовця, декламатора, педагога, художника, мистецтвознавця, культурно-просвітнього і громадсько-політичного діяча, «внесок якого у справу піднесення національної свідомості українського народу може дорівнювати спадщині... Михайла Грушевського чи Івана Франка» [1, с. 5].

Вправа 1. Прочитайте уривок. З'ясуйте значення невідомих слів. Доберіть до тексту заголовки. Спробуйте продовжити текст, використовуючи речення з однорідними членами.

Повернення Богдана Лепкого Україні і в Україну має добрий, змістовний і могутній початок. Спраглий український

читач уперше дістав двотомник творів письменника, завдячуючи праці визначного вченого-філолога Миколи Льницького.

Поезія і мала проза, есеїстика і нарисистика, знаменита мемуаристика й історико-літературознавчі студії Богдана Лепкого – увесь доробок митця приходить до читача. Паралельно у Львові, Києві, Тернополі перевидуються знамениті прозові полотна Лепкого – «Мазепа», повісті...

Вправа 2. Прочитайте речення із поезій українських авторів, присвячених Богдану Лепкому. Знайдіть у них звертання, випишіть їх, з'ясуйте, чим вони виражені і яке місце у реченні займають. Складіть кілька речень, за допомогою яких ви могли б звернутися до директора школи, класного керівника, мами, дідуся, товариша, молодшого брата, використовуючи непоширені і поширені звертання у різних частинах речення.

1. Богдане! Гей, Богдане! Маестро слова! Пане! Тривати будеш вічно – в нашій пантеоні (Уляна Кравченко).
2. Чи видиш, брате, товаришу мій, як ми зірвали з пліч чужинські шлеї. Новітньої історії сувій ми розгорнули для землі своєї (Петро Шкраб'юк).
3. Чути: кру!.. в чужині... заки море... – Аж плаче, крає серце й мені... О незнаний співаче. У неволі та пісня – сильніша за смерть (Іван Гнатюк).
4. Іще «Реве та стогне Дніпр широкий», над ним – «кру-кру» співають журавлі. У боротьбі нелегкій і жорстокій і ви, поети, з нами на Землі (Федір Кржечківський).
5. О славетний сину рідного Поділля! Ти збудив у серці приспану любов. У твоєму слові запах евшан-зілля в батьківську домівку повертає знов (Ольга Даньків).
6. Настала радісна година, коли, після тяжких потуг, Україна скинула кайдани, ти так чекав цього, Богдане! (Світлана Даньків).
7. Ще б хоч краплю життя – й більш нічого не треба. Полетів би звідсіль, з чужини, не з раю, та на рідний обліг – як журавлик із неба: земле отча, прийми тіло й душу мою! (Василь Савчук).

Вправа 3. У запропонованих реченнях знайдіть помилки при виділенні відокремлених членів речення.

Запишіть речення, правильно розставляючи розділові знаки. Свою думку аргументуйте. Наведіть цікаві факти із життя Богдана Лепкого.

1. Бережани місто моїх літ молодечих найкраще для мене місто в світі! Посередині міста майдан Ринком званий, а посередині Ринку ратуш – великий чотирикутник з вежею. 2. Дідо мав крім моєї мами ще три доньки. Середуца тітка Анна дуже гарно рисувала, а наймолодша Дарія визначалася не будь-яким музичним хистом. 3. Не раз, бувало блукаючи по дубових лісах бережанських завдавав я собі питання, чи не ходив туди колись Маркіян Шашкевич, а сідаючи на шкільну лавку покрайну й покарбовану немилосердно питався я самого себе, чи на тій лаві не сидів шістдесят літ тому він Маркіян? 4. Директором був Матеуш Куровський математик. Ходив не поспішаючись, голови не задирав угору, але й не хилив її в долину, здалеку знати було, що це серйозна людина на поважнім і певнім становищі. 5. Шовковий шум трави, розгойдані вітром берези, розігріті пні ялиць в гаряче літнє полудне – жили й розмовляли зі мною своєю таємною мовою. 6. На краєвид між я години дивитися забуваючи про всіх і вся хоч у цьому краєвиді нічого незвичайного й не було б, ні гір, ні водоспадів, ні руїн старосвітських замків. 7. Вузькі смуги селянських нив перекроєні польовою доріжкою, місток над річкою, що ледве слизить, самотній корчик, що ним вітер хитає, а там далеко десь темний вал хмар, за які скотилося сонце, – такий собі звичайний, незамінний краєвид був не раз предметом моєї малярської насолоди. 8. Велетенський став мерехтів усіма переливами срібла і кобальту відбиваючи в собі і весняне неспокійне небо, і береги свіжою зеленню вкриті (Із творів Богдана Лепкого).

Вправа 4. Прочитайте речення. Знайдіть у них вставні конструкції. Поясніть вживання розділових знаків. Складіть власні тематичні речення, вживаючи вставні і вставлені конструкції.

1. Професори, товариші, знайомі (а в такому малім місті, як Бережани, знають мало що не всі мешканці), наукові предмети, тисячі годин, пережитих у гімназії від першої до

восьмої кляси, оповідання про те, що тут діялося колись, перед нами, – все воно гуде в голові, як бджоли в пасіці, і просить під перо. 2. Не потребує хіба сказати, що я переживав, читаючи «Кобзаря», бо думаю, що всіх нас, зокрема, у хлоп'ячих літах він зворушував до глибини душі та відчиняв перед нами нові, несподівані виднокруги. 3. А раз, пригадую собі, бережанці привезли зі собою гімназійну оркестру, й молодь танцювала наперекір дідьчій тісноті і на злість витоптаній підлозі, що, мабуть, пам'ятала ще ті часи, коли війська Хмельницького переходили під Зборів. 4. Зачепиться, бувало, за смереку й зазирає у вікна такий круглолиций і всміхнений, казав би ти, вдоволений і тими смереками високими, і квітками пахучими, й людьми. 5. Як хто їхав із водою, то здавалося, що доріжка переганяється з річкою, а як проти води, то здавалося, що вони погнівалися та й розійшлися одно вгору, а друге в долину (Із творів Богдана Лепкого).

Вправа 5. Прочитайте початок тексту. Опрацювавши необхідну літературу краєзнавчого спрямування, напишіть продовження. У тексті вживайте речення, ускладнені однорідними членами, звертаннями, відокремленими членами, вставними і вставленими конструкціями.

Скільки-то людей не стрічає кожний із нас на своїй дорозі! З одними довше знаємося, з другими коротше. З одним зживаємося ближче, з другими ні. Минають літа, і час затирає не одне обличчя, – воно линяє. Як фотографія на сонці. Тільки учителів своїх з гімназії не забуваємо ніколи. Вони живуть в нашій уяві такими, як були колись, зі своїми добрими й злими прикметами (Богдан Лепкий, «Мої вчителі»).

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Цілеспрямована робота з реалізації краєзнавчого аспекту під час занять з української мови сприяє, з одного боку, підвищенню інтересу до предмета, а із іншого – створює позитивну мотивацію під час засвоєння мовних засобів при опрацюванні культурознавчої та краєзнавчої інформації. Звернення до різноманітних матеріалів, пов'язаних із

Тернопільщиною, формує художньо-естетичні смаки школярів, спонукає до творчого пошуку. Тому вчителям варто використовувати такі тексти і популяризувати їх.

Література:

1. Білик Надія. Культурологічна спадщина Богдана Лепкого: монографія. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 184 с.
2. Високе небо Богдана Лепкого. Спроба антології у публіцистиці, поезії, музиці. Тернопіль: Джура, 2001. 204 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. 376 с.
4. Купцова В. Система краєзнавчої роботи на уроках мови // Дивослово. 1998. № 8. С. 30–35.
5. Лепкий Богдан. Твори у двох томах. Київ: Дніпро, 1991. Т1. 862 с. Т2. 719 с.
6. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5–9 класи. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2013. 160 с.
7. Пентилюк М. І., Галетова А. Г., Караман С. О., Коршун Т. В., Нікітіна А. В. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2000. 264 с.
8. Ткачук Микола. Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого. Тернопіль: ТНПУ, 2005. 128 с.
9. Ярмолюк А. Соціокультурний аспект навчання української мови: система вправ і завдань // Українська мова і література в школі. 2011. № 3. С. 14–20.